

Mokslinių kelionių į Vakarų Europą aplinkybės ir jų organizavimas Vilniaus universitete (1803–1832)

DAIVA MILINKEVIČIŪTĖ

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, 01108 Vilnius

El. paštas Fushigi666@gmail.com

Straipsnyje gilinamasi į Vilniaus Imperatoriškojo universiteto (1803–1832) mokslinių kelionių organizavimo formalias aplinkybes: instrukcijų suteikimą išvykstantiems mokslininkams ir ataskaitose užfiksuotą užduočių vykdymo eigą, rezultatus. Aptariamos sąsajos tarp mokslinių kelionių organizavimo grandžių – išvykstančio mokslininko, instrukcijas įteikiančio profesoriaus, rektoriaus ir kuratoriaus. Nagrinėjamas instrukcijų vaidmuo mokslinės kelionės organizavimui ir reguliavimui, instrukcijų užduočių vykdymas ir tolesnė įtaka mokslinei karjerai Vilniaus universitete.

Raktažodžiai: Vilniaus universitetas, mokslinė kelionė, instrukcijos, ataskaitos, profesorius, rektorius

ĮVADAS

XIX a. pr. vilniečių mokslininkų lankomi kraštai – Italija, Prancūzija, Vokietija, Anglija – buvo tipiškiausiu keliautojų traukos centru. Tokios kelionės trukdavo mažiausiai kelerius metus, o išvykęs mokslininkas per šį laiką turėjo įvykdyti konkretų ir aiškų tikslą – bent jau formaliai mokytis ir plėsti savo žinias tam, kad užtikrintų sau didesnes karjeros galimybes ir grįžęs pretenduotų į profesoriaus laipsnį ar katedrą universitete. Mokslinė kelionė turėjo tapti paskutine stotele prieš imantis tikro mokslinio, pedagoginio darbo ir įrodymu sau bei kolegoms, kad bus vertas jam ateityje suteiktino profesoriaus vardo. Išsiųstas tobulintis į užsienį universiteto darbuotojas rašė ataskaitas apie kelionės eigą, aplankytus kraštus ir institucijas, tai buvo privaloma ir labai svarbi studijų ir mokslinio gyvenimo dalis. XIX a. pr. universiteto žmogus neretai buvo skatinamas domėtis jį supančiu pasauliu tam, kad ateityje atsivertų didesnės karjeros galimybės, kad pritaaptų prie intelektualios mokslininkų bendruomenės. Šią galimybę išvykti suteikė 1803 m. universiteto nuostatai, tačiau ja pasinaudoti galėjo ne visi. Simono Malevskio (Szymon Malewski) rektoriavimo metu (1817–1822) į užsienį buvo išsiųsta daugiausia mokslininkų per visą Imperatoriškojo universiteto gyvavimo laiką, todėl ir mokslinių ataskaitų iš šio laikotarpio yra daugiausia. Taip pat svarbios kelios išlikusios universiteto instrukcijos, kuriose įvardytos konkrečios užduotys ir reikalavimai, ką ir kaip mokslininkui privalu padaryti užsienyje. Istorikai beveik arba

visiškai netyrė mokslininkų kelionių dienoraščių, kurie papildė formalias instrukcijas unikalios informacija ir subjektyviais išgyvenimais svečioje šalyje.

Istoriografijoje Vilniaus universitetų mokslininkų kelionės nėra visiškai nauja tema: apie jas įdomių pavienių faktų pateikia Danielis Beauvois [20]; 1979 m. šia tema Julianas Dybiecas išleido labai svarbų straipsnį apie vilniečių mokslininkų keliavimą (1803–1831) [23], taip pat reikšmingą publikaciją apie XIX a. lenkų keliones į Prancūziją ir iš jų atsirusius stereotipus [24]. Remdamasis gausia istoriografinė medžiaga, publikuotais XIX a. pr. lenkų mokslininkų kelionių šaltiniais, Čartoriskų bibliotekoje saugomais kelionių dokumentais, straipsnį apie lenkų studijas užsienyje yra išleidęs Stanisławas Wiśniewskis, kuris Vilniaus universiteto mokslines keliones nagrinėjo bendrame lenkų mokslininkų kontekste ir apsiribojo tik asmenų įvardijimu, sugrupavimu pagal specialybę ir bendrų studijų bruožų Prancūzijoje aptarimu [33]. Sekdamas medicinos daktaro Ludwigo Heinricho Bojanus pėdsakais Paryžiuje, Piotras Daszkiewiczus teigia, kad viešnagė Paryžiuje suvaidino lemiamą vaidmenį mokslininko karjeroje [22]. Pastebima, kad lenkų autoriai koncentruojasi tik ties mokslinėmis kelionėmis į Prancūziją, o juk jų būta ir į Angliją, Vokietiją, Italiją. Lietuvos istoriografijoje universiteto fizikų Stepono Stubelevičiaus (Stefan Stubielewicz) ir Felikso Dževinskio (Felix Drzewiński) keliones prieš daugiau nei dvidešimt metų tyrusios Ievos Šenavičienės teigimu, tokios kelionės turėjo didelę įtaką Lietuvos fizikos raidai [30]. Autorė suskaičiavo, kad per visą Vilniaus Imperatoriškojo universiteto (toliau – VU) gyvavimo laikotarpį išvyko daugiau nei 20 žmonių, tačiau tikslus skaičius liko nežinomas [30, 101]. Vilniaus universiteto išsiųstų į užsienį mokslininkų skaičiaus nustatymą apsunkena ne tik instrukcijų ar ataskaitų nebuvimas, bet ir tai, kad kai kurie mokslininkai keliavo savo lėšomis (pvz., 1802 m. Zacharijaus Niemčevskio (Zachariasz Niemczewski) mokslinė kelionė), neužėmė pareigų universitete (pvz., Mykolui Očapovskiiui (Michał Oczapowski) profesoriaus vieta universitete buvo parūpinta kuratoriaus protekcijos dėka, apeliuojant į jo mokslinę patirtį, įgytą individualios kelionės metu). Tokie tyrimai kaip I. Šenavičienės ir P. Daszkiewicziaus leidžia pagrįsti teiginį apie dvejopą mokslinės kelionės naudą: viena vertus, padeda daryti karjerą, kita vertus – kelia institucijos mokslinį lygį. Neabejojama, kad atrankai mokslinėms kelionėms ir ryšių užmezgimui jose įtaką darė universiteto kuratorius. Jacekas Goclonas nagrinėjo VU kuratoriaus Adomo Jurgio Čartoriskio (Adam Jerzy Czartoryski) vaidmenį plėtojant Vilniaus ir Anglijos mokslinius ryšius 1803–1824 m. [25]. Ieškodamas būdų, kuriais jis siekė pakelti Vilniaus mokslinį lygį, autorius pastebėjo, kad kelionės į Angliją darė didelę įtaką Čartoriskio pasaulėjautai, todėl šis, tapęs VU kuratoriumi, rėmė ir skatino studentų ir profesorių mokslines išvykas, manydamas, kad tai atneš naudos ne tik universitetui, bet ir visai šaliai. Tai pirmasis novatoriškas bandymas pažvelgti į tarptautinius VU ryšius XIX a. pr. per vienos asmenybės prizmę. Taigi istoriografija apie Vilniaus Imperatoriškojo universiteto keliaujančius mokslininkus yra negausi, aprašomojo pobūdžio ir koncentruojasi į mokslus Paryžiuje.

Šio straipsnio tikslas, derinant oficialius (ataskaitos ir instrukcijos) ir privačius kelionių dokumentus (kelionių dienoraščiai ir korespondencija), išsiaiškinti formalius mokslinės kelionės į Vakarų Europos kraštus aspektus ir neformalius jos raiškos bruožus. Tokia prieiga leidžia atskleisti mokslinės kelionės organizavimo, siunčiamų asmenų atrankos, universiteto viršenybės (rektorius, tarybos, skyrių dekanų ir atskirų profesorių) reikšmės šiam procesui problemas ir pažvelgti į šių komponentų tarpusavio sąveiką. Šie aspektai charakterizuoja Vilniaus universiteto mokslinės bendruomenės paveikslą iš naujos perspektyvos.

MOKSLINIŲ IŠVYKŲ PERIODIZACIJA IR IŠVYKSTANČIŲ MOKSLININKŲ ATRANKOS KLAUSIMAS

Pagal 1803 m. nuostatus, Vilniaus universitetas galėjo išsiųsti adjunktus ir profesorius mokslinėms kelionėms. Józefo Bielinskio teigimu, kelerius metus keletas gambiausių universiteto auklėtinių ruošėsi specialiems dalykams užsienio mokslo institucijose ir grįžę į Vilnių gaudavo katedrą: dėl tokios praktikos užsieniečių skaičius nuolatos mažėjo, o prieš universiteto uždarymą beveik visas katedras užėmė lenkai [21, 182]. Pasak Arnoldo Piročkino, galimybė siųsti į užsienį specializuotis būsimojus profesorius lėmė savų mokslo kadro ugdymą [29, 187]. Šiuos teiginius patvirtina detalesnė kelionių periodizavimo analizė ir profesorių biogramos.

Visas VU mokslininkų keliones galima suskirstyti į tris etapus. Pirmasis būtų universiteto perorganizavimo pradžioje, 1802–1808 metais, kai buvo išvykę trys mokslininkai – matematikas Zacharijus Niemčevskis, fizikas Steponas Stubelevičius ir medikas Jonas Fridrichas Niškovskis (Jan Fryderyk Nizzkowski). Reikėtų patikslinti S. Wiśniewskio teiginį, kad visi jie turėjo profesoriaus laipsnį [33, 167]. Pirmasis prieš išvykdamas 1797–1802 m. buvo taimkosios matematikos adjunktas, vėliau – Tado Kundzičiaus (Tadeusz Kundzicz) asistentas, arba viceprofesorius, o ekstraordinarinio profesoriaus laipsnį gavo tik 1809 m. gegužės 15 d., po metų – ir ordinarinio profesoriaus vietą [9, 1–10; 10, 326; 17, 11–16]; Jonas Fridrichas Niškovskis nuo 1797 m. buvo chirurgijos viceprofesorius, 1799 m. – adjunktas, o 1808 m. – chirurgijos ekstraordinarinis profesorius [21, 276–277]; Steponas Stubelevičius 1797 m. buvo fizikos viceprofesorius, 1803 m. – fizikos adjunktas, o nuo 1807 m. – fizikos profesorius [21, 341–346]. Tad visi jie skaitė paskaitas, tačiau oficialius profesoriaus laipsnius gavo tik grįžę iš mokslinių kelionių. Pirmoji kelionių banga pasižymėjo dar ir tuo, kad mokslininkai keliaudavo savo lėšomis, o sugrįžę į universitetą bandė jas atgauti. Antruoju kelionių etapu galėtų būti 1808–1810 ir 1816 metai, kai išvyko Jonas Znoska (Jan Znosko) ir Mikalojus Mianovskis (Mikołaj Mianowski). Pastarasis išvyko stažuotis po to, kai 1815 m. tapo ekstraordinariu fiziologijos profesoriumi [10, 212], J. Znoska taip pat gavo šį laipsnį 1815 m., tačiau jau po kelionės. Trečiasis etapas sietinas su 1817–1820 m., kai išvyko daugiausia – net 9 vienu metu patvirtinti mokslininkai; ir ketvirtasis 1821–1829 m. laikotarpis, kai įvairiais metais pakartotinai vyko anksčiau keliaavę mokslininkai, tačiau priešinga kryptimi – į Rusijos imperijos mokslo institucijas (pavyzdžiui, F. Dževinskis ir Liudvikas Sobolevskis (Ludwik Sobolewski) arba naujų šakų atstovai (veterinaras Adomas Ferdinandas Adomavičius (Adam Ferdynand Adamowicz) 1825 m., matematikas, tikimybų teorijos pionierius Zigmantas Revkovskis (Zygmunt Rewkowski) 1829 m.).

Kaip vyko mokslininkų atranka kelionėms? Savo 1817–1818 m. dienoraštyje Mykolas Pelka-Polinskis (Michał Poliński, Pełka) rašo, jog tikėjosi, kad universitetas, gavęs lėšų iš kuratoriaus, parems jo ir kolegos giminaičio Valerijono Gurskio (Walerian Górski) kelionę, todėl gali susidaryti vaizdas, kad tokia išvykos iniciatyva galėjo kilti ir iš jų pačių; o Feliksas Dževinskis 1817 m. laimėjo konkursą fizikos katedrai užimti, ir viena iš konkurso privilegijų buvo mokslinė kelionė [30, 101]. Universitetas iš tiesų rėmė savo mokslininkų iniciatyvas. 1817 m. birželio 27 d. VU rektorius laiške kuratoriui A. J. Čartoriskui prašė, kad neseniai konkurso būdu išrinktą ekstraordinariu profesoriumi M. Pelką-Polinskį jis patvirtintų profesoriumi ir leistų išsiųsti jį į užsienį [3, 65]. D. Beauvois teigimu, renkantis kandidatus kuratorius visuomet dalyvavo ir jam priklausė iniciatyva [20, 302]. Liepos 17 d. M. Pelka-Polinskis gavo raštišką leidimą išvykti, be to, akcentuota, kad jam liks jo universitete užimama vieta [3, 70]. Mokslininko išsiuntimas į brangiai kainuojančią kelionę

nebuvo susijęs vien tik su universiteto poreikiais. Atrodo, dažniausiai konkrečių asmenų atranka siejosi su asmeniniais rektorių arba dekanų interesais: D. Beauvois teigimu, Jonas Sniadeckis (Jan Śniadecki) savo viltis siejo su Vincentu Herberskiu (Wincent Herberski), todėl norėjo jį išsiųsti mokslams į Vieną arba Paryžių, o vėliau savo įpėdiniu į astronomijos observatoriją pasirinko Petrą Slavinskį (Piotr Sławiński), kurį 1819–1820 m. išsiuntė tobulintis į Londoną [20, 240]; Ernestas Gotfridas Grodekas (Godfryd Ernest Groddeck) protegavo L. Sobolevskį; savo įpėdiniu pasirinkęs ir į užsienį stažuotis išsiuntęs Ignacą Ablamovičių (Ignacy Abłamowicz), Andrius Sniadeckis (Jędrzej Śniadecki) turbūt nebuvo patenkintas, nes tas, iškeliavęs su žmona, į Vilnių grįžti neskubėjo ir ignoravo bet kokius kolegų raginimus siųsti universitetui ataskaitas ar paprasčiausiai atsakyti į laiškus [5, 3–5; 14, 11]. Tas pats V. Herberskis Jozefo Franko (Józef Frank) pastangomis 1817 m. buvo išsiųstas į Vienos okulistų mokyklą, tačiau tai labai nepatiko universitetui: abejota, ar stažuotė išvis atneš kokios naudos ir ar Herberskis bus vertas užimti katedrą po Franko; manyta, kad tai viso labo Franko užgaida [21, 193–194]. Tačiau dar 1814 m. Frankas karštai tikėjo, kad „Jo [t. y. Herberskio – D. M.] amžiaus ir gabumų vyras turi teisę į nuolatinę tarnybą, sudarančią palankias sąlygas karjerai“ [24, 495]. Akivaizdu, kad tokias sąlygas Frankas jam sudarė ir inicijavo mokslo kelionę. 1818 m. Frankas prisiminė, kad daktaras Herberskis „kilmingų rusų ir lenkų akivaizdoje operavo kataraktą ir pritaikė dirbtinę akį“ [24, 586], ir nors tokios operacijos buvo daromos seniai, bet būtent XIX a. pr. Vokietijoje, kur tuo metu stažavosi Herberskis, jos buvo pakeltos į visiškai naują techninį lygį – panaudota tuščiaavidurio stiklo technika išplito į Jungtines Amerikos Valstijas ir kitus Europos kraštus [32]. Vadinas, vilnietis mokslininkas, būdamas užsienio kelionėje, išbandė vieną iš to meto mokslo ir medicinos technikos naujovių ir buvo puikiai įvertintas mokslininko oftalmologo Georgo Josepho Beero [24, 586; 18]. Tad ne be reikalo Frankui išvykus Herberskis gavo adjunkto laipsnį ir užėmė jo vietą. Tokia dviejų itin didelį svorį turinčių profesorių – J. Sniadeckio ir J. Franko – protekcija Herberskiui neatsirado be pagrindo, jis buvo to vertas ir jį dedamos viltys. Tad daugiausia kelionėms buvo atrenkami gabūs, darbštūs žmonės, reikalingi konkrečios disciplinos vystymui universitete ir konkrečiai katedrai užimti. Nors mokslines keliones organizavo net kelios grandys – išvykstantis mokslininkas, jį rekomenduojantis ir remiantis aukštesnio statuso profesorius, universiteto taryba, rektorius ir kuratorius, J. Franko atsiminimuose yra užfiksuotas ypatingas atvejis, paaiškinantis, kodėl neišliko M. Mianovskio 1816 m. kelionės instrukcijos ir ataskaitos, bei parodantis asmeninį tokios išvykos motyvą. Situacija buvo tokia: 1816 m. rugsėjo 3 d. netikėtai mirė J. Franko ir M. Mianovskio geras draugas ir kolega profesorius Jonas Fridrichas Niškovskis. Greičiausiai dėl šios netekties Mianovskis, nepranešęs universitetui, nutarė išvykti: „Man nieko kito nelieta <...> kaip vykti Vienon klausytis profesoriaus Bojerio [Beero] paskaitų. Išvažiuosiu tyliai, niekam nieko nesakęs, nes gėda prašyti universitetą atostogų“ [24, 539]. Nors Frankas manė, kad Vilniaus universiteto profesoriui sėsti į studento suolą Vienoje ir mokytis pagrindų to mokslo, kurį pats dėstė, netinka, tokiam kolegų sprendimui pritarė ir netgi įteikė jam rekomendacijas; tačiau universitetas nubaudė be leidimo išvykusį Mianovskį ir liepė pasilikti Vienos akušerių mokykloje, kol nuspręs, ką su juo daryti [24, 539]. Ir net tokia ne pagal universiteto valią susidariusi situacija universitetui ir pačiam Mianovskiiui tapo naudinga: 1819 m. jis buvo išrinktas ordinariniu akušerijos profesoriumi, o vėliau ir medicinos skyriaus dekanu.

Aptariamuoju laikotarpiu, 1817–1818 m., kai išvyko daugiausiai žmonių, universitetas jau buvo patyręs tokių išvykų organizatorius. Iš pradžių M. Pelka-Polinskis ir V. Gurskis

buvo įrašyti į sąrašą žmonių, kurie buvo atrinkti mokslinėms kelionėms ir turėjo prisistatyti kuratoriui [4, 30]. Iš viso tais metais buvo devyni mokslininkai: iš fizikos ir matematikos fakulteto buvo atrinktas F. Dževinskis, turėjęs įsisavinti fiziką; Karolis Podčasinski (Karol Podczaszyński) – architektūrą; Juzefas Jundzilas (Józef Jundził) – gamtos istoriją; V. Gurskis – mechaniką; M. Pelka-Polinskis – grynąją matematiką. Iš Moralės ir teologijos fakulteto Ignacas Oldakovskis (Ignacy Ołdakowski) buvo paskirtas įsisavinti prigimtinę ir kanonų teisę, Ignacas Danilavičius (Ignacy Daniłowicz) – krašto teisę, Kun. Mykolas Bobrovskis (Michał Bobrowski) – Šv. Raštą; Literatūros skyriaus atstovas L. Sobolevskis – senovės literatūrą. Kuratorius patvirtino visus kandidatus. Tik F. Dževinskis prieš kelionę buvo patvirtintas profesoriumi, kiti universitete atliko įvairias pareigas ir kelionė jiems turėjo užtikrinti aukštesnes pareigas sugrįžus, tą ir teigė anksčiau minėtas J. Bielinskis. Štai kokia informacija apie karjeros ritmus išryškėja iš mokslininkų biogramų, patvirtindama minėto autoriaus teiginį: K. Podčasinski nuo 1817 m. sausio 20 d. skaitė architektūros paskaitas, bet adjunkto laipsnį gavo tik 1820 m.; V. Gurskis nuo 1816 m. prižiūrėjo fizikos kabinetą, skaitė fizikos ir mineralogijos paskaitas; M. Pelka-Polinskis tapo grynosios matematikos profesoriumi 1821 m.; I. Oldakovskis nespėjo pasiekti didesnės karjeros universitete, nes 1821 m. mirė; I. Danilavičius dėstė civilinę teisę dar nuo 1814 m., o 1822 m. tapo adjunktu; panašiu tempu vystėsi ir kun. M. Bobrovskio karjera – Šv. Rašto paskaitas jis skaitė nuo 1814 m., o 1822 m. tapo extraordinariniumi profesoriumi; L. Sobolevskis išrinktas adjunktu 1821 metais. Taigi užsienio kelionės buvo labai svarbi mokslinio kelio dalis.

Aptartų kelionių periodų specifika (išvykos asmeninėmis lėšomis; pavienių asmenų paktotinių išvykų klausimai; neeilinės išvykos asmenine iniciatyva) rodė universiteto pajėgumą spręsti organizacinius klausimus ir problemas, gebėjimą dinamiškai rasti problemų sprendimo būdus ir konstruktyviai panaudoti jas universiteto naudai.

INSTRUKCIJŲ TURINYS IR REIKŠMĖ

Išvykstantiems mokslininkams jų skyrių dekanai surašydavo instrukcijas – veiklos planus ir užduotis. Kadangi mokslininkų laukė daug kelionės rūpesčių, šios instrukcijos savotiškai reglamentavo jų mokslinę veiklą ir akcentavo svarbiausius, būtinus įvykdyti užsienyje darbus. Ar visos instrukcijos buvo panašaus formato ir turinio? Kokią reikšmę jos vaidino praktikoje? Ar mokslininkai jų laikėsi?

1808 m. rektorius J. Sniadeckio pasirašytoje instrukcijoje J. Znoskai surašyti penki punktai, kaip elgtis užsienyje. Pirmajame liepta kiekvieną mėnesį prisistatyti ministrui ar rusų konsului, kad ir kur šis bebūtų: parodyti pasą ir pasakyti, koku tikslu yra užsienyje; antrame punkte rašoma, kad reikia pranešti universitetui iš kiekvienos vietos, kurioje mokslams ilgiau užsiliktų; trečiame punkte nurodyta, kad kas pusę metų privalo aprašyti savo užsienyje nuveiktus darbus: įvardyti, kokių paskaitų klausėsi, kokius autorius skaitė, su kokiais mokslo žmonėmis susitiko ir kuriose mokslinėse draugijose lankėsi, žymius ar naujus mokslininkų ar užsienio draugijų mokslinius darbus. Ketvirtas punktas – per užsienyje praleistą laiką reikia parašyti darbą, kuris parodytų, kaip išsiplėtė mokslo, kurio mokėsi, žinios; kaip vykdomi ankstesni punktai, kur yra daugiausia nuveikta. Rašyti reikia taip, kad matytųsi ne tik žinios ir supratimas, ką rašo, bet ir pažiūros į sunkiausių tų mokslų medžiagą. Penktame punkte liepta buvimo užsienyje laikotarpiu atlikti bet kokią universiteto pavestą užduotį [16, 44]. Tokią ataskaitą universitetui turi parašyti savo kelionės metu, kad grįžus sulauktų darbo, kurį universitetas jam paskirs. 1810 m. kovo 25 d. ataskaitoje iš Berlyno J. Znoska rašo, kad prieš penkis mėnesius buvo išsiuntęs dar vieną ataskaitą,

ir tai liudija jų buvus daugiau nei vieną [6, 144]. Iš turimos ataskaitos galima spręsti, kad J. Znoska buvo susipažinęs su tuometine politinės ekonomijos padėtimi ir pristatė pagrindinius politinės ekonomijos veikalus, kurie buvo labai svarbūs politinės ekonomijos dalykui. Tai buvo 1802 m. išleistas anglų ekonomisto Henry'io Thorntono darbas *An Enquiry into the Nature and Effects of the Paper Credit of Great Britain* [31], 1798 m. išleista Thomaso Roberto Malthus knyga *An Essay on the Principle of Population* [28] ir vokiečių ekonomisto, Getingeno profesoriaus Georgo Friedricho Sartorius disertacija „O elementach bogactwa narodowego i ekonomiki politycznej“ [6, 145]. Šių knygų perskaitymas ir įsigijimas buvo vienos iš instrukcijų užduoties įvykdymas. Taip pat J. Znoska, kaip jam buvo instrukcijoje nurodyta, įvardijo su kuo susipažino, susitiko ar bendravo: tai buvo Halės-Vitenbergo universiteto teologijos profesorius Augustas Hermannas Niemeyeris, poetas Johannas Heinrichas Vossas, humanistas Christianas Gottfriedas Schützas, bibliografas Johannas Samuelis Erschas, rašytojai Karlas Wilhelmas Friedrichas Schlegelis ir Johannas Wolfgangas von Goethe, Getingeno universiteto bibliotekos direktorius Christianas Gottlobas Heyne ir jo auklėtinis, vėlesnis bibliotekos direktorius Georgas Friedrichas Benecke, Victoras Hugo, Getingeno istorijos mokyklos nariai – orientalistas Johannas Gottfriedas Eichhornas ir istorikas Christophas Meinersas, technologijos termino pradininkas Johannas Friedrichas Beckmennas ir kiti [6, 146]. Tokie moksliniai ryšiai ir mokslinė praktika leido jam pritaikyti naujausias žinias skaitant politinės ekonomijos kursą universitete.

Nors nepavyko rasti V. Herberskiui parašytų instrukcijų originalų, tačiau iš Franko prisiiminimų aiškėja, kad jos buvo: „Universitetas mane įpareigojo parašyti Herberskio studijų Vienoje taisykles. Pacituosiu kai kurias pastraipas, nes tai gali būti naudinga kitiems jauniems jo padėties gydytojams“ [24, 571]. Frankui būdingu literatūriniu stiliumi parašytos instrukcijos suteikia jam praktiškų patarimų, kurie gali praversti svečioje šalyje: niekad nepamiršti svarbiausio savo išvykos tikslo – studijuoti akių ligas; vengti visko, kas nuo jo atitrauktų; būtinai pramokti vokiečių kalbos austriško dialekto, nes ligoniai kitaip nekalba; vengti Vienos lenkų draugijos ir neieškoti savo tėvynainių, nes kelionės užduotis – susipažinti su lankomos šalies gyventojais: „Daugelis garsių įvairių tautų gydytojų lanko Bėro paskaitas. Pasistenkite su jais susipažinti, kad vėliau galėtumėt susirašinėti“ [24, 571]; universiteto bibliotekai nupirkti Johanno Gottfriedo Zinno ir Samuelio Thomaso von Soemmeringo vadovėlius [34; 19]; per pirmus tris mėnesius paruošti visų regos organo dalių anatominius preparatus ir svarbiausius jų atsivežti į Vilnių; rašyti oftalmologijos dienoraštį; pateikti universitetui svarų apibendrinimą; aplankyti Vienos aklųjų institutą ir susipažinti su aklųjų mokymo metodais; ir svarbiausia užduotis – prieš išvykstant iš Vienos, paprašyti leidimo viešai kataraktos operacijai, kurioje dalyvautų kilmingi rusai ir lenkai [24, 571]. Kaip išsiaiškinome, Herberskis tai sėkmingai įvykdė. Beje, nors ne medicinos specialybių Vilniaus mokslininkai nebuvo oficialiai įpareigoti lankyti aklųjų ir kurčiųjų mokyklas ir stebėti jų mokymo metodus, tačiau jie tai darė noriai ir labai susidomėję. 1819 m. sausio 14 d. aklųjų institute apsilankęs M. Bobrovskis savo dienoraštyje priklijavo nedidelę kortelę su aklo žmogaus bandymu rašyti. Matyt, tai jį labai stebino. M. Pelka-Polinskis lankėsi tiek aklųjų, tiek kurčnebylių institute ir stebėjosi, kaip jie geba susikalbėti pasinaudodami pirštais, rankomis, mimika ir netgi visu kūnu [4, 268]. Tiesa, galbūt M. Bobrovskis lydėjo savo kolegą V. Herberskį aklųjų institute, nes yra žinoma, kad liepos mėn. jie buvo susitikę Badene ir kartu aplankė Eifelio (Hellenthal) kalnus, su dar keliais bičiuliais lankėsi anatomijos salėje Jozefinų akademijoje ir Lichtenšteino paveikslų galerijoje [12, 33]. Akivaizdu, kad oficialių instrukcijų užduočių vykdymas galėjo būti suderintas su laisvalaikiu, pomėgiais; tuo pačiu

laikotarpiu išvykusių kolegų keliai kirtosi ir jie noriai leido laiką drauge, lydėjo vienas kitą ir galėjo pranešti universitetui ne tik apie savo padėtį užsienyje, bet ir apie kolegų veiklą.

Užduotis aiškiai apibrėžia instrukcija V. Gurskiui, o ją papildė jo paties rašytas kelionės planas [1, 1]. Pirmame instrukcijos punkte rašoma, koku tikslu Gurskis siunčiamas į užsienį – kad susipažintų su statybų būdais ir mechanikos panaudojimu fabrikuose, žemės ūkyje, ypač su vandens, oro ir žemės įtaisais, garo mašinomis, kanalais ir popieriaus gamyba, ir to gerai išmokyti. Pažinti jų naudojimą, modelius, piešinius, ypač dėmesį skirti toms mašinoms, kurios reikalingos kraštui. Antrame punkte pabrėžiama, kad reikia nagrinėti mašinų dalis; trečias punktas ragino mokytis statikos, mechanikos, hidrostatikos dėsnių, kad būtų galima gaminti ir panaudoti mašinas praktikoje; ketvirtame punkte nurodoma apsilankyti viešojoje Paryžiaus mašinų konservatorijoje (*Conservatorium Machine*) bei nacionalinėje tiltų ir kelių (*Des ponts et chaussées*) mokykloje. Kiti punktai taip pat buvo skirti įrenginių pažinimui ir įsisavinimui, o paskutiniame septintajame reikalauta rašyti fakulteto dekanui kas šešis mėnesius apie savo mokslus ir darbus, apie naujausias knygas, kurias universitetas nusipirks, jų kainas ir sąmatą [1, 1]. Atrodo, V. Gurskis buvo sudaręs precizišką 16 punktų planą, ką ir kaip turi kelionėje vykdyti. Tai liudija jo paties žodžiai: „Savo kelionę bandysiu vykdyti tokia tvarka: vyksiu į pietų kraštus, pavyzdžiui, į Viena, kur aplankysiu įvairius kabinetus; po to į Veneciją, kur apžiūrėsiu vandens statinius; atvykęs į Prancūziją aplankysiu popieriaus fabrikus ir malūnus Avinjone; Paryžiuje ketinu mokytis mechanikos teorijos ir jos panaudojimo praktikoje; reikia sudaryti kelionės į Angliją planą ir surasti žmonių, kurie padėtų krašte, būsiu ten kuo trumpesnę laiką; Vokietijoje pirmiausia vyksiu į Heidelbergą išklausti Langsdorfo praktinės mechanikos kursą; Berlyne reikia susižinoti apie visus hidraulinius veikalus, perpiešti mašinas, pridėti jų sąrašą, o svarbiausias jų aprašyti ir perpiešti atskaitoje universitetui“ [1, 2]. Taigi V. Gurskis buvo užsibrėžęs daug tikslų, visus juos energingai vykdė ir netgi bandė įgytą patirtį įgyvendinti kur kas plačiau: tai rodo jo 1821 m. prašymas Vilniaus universitetui dėl amatininkų mokyklos projekto įgyvendinimo, o tiksliau raginimas būti išgirstam, nes be finansavimo jis negalėjo sukurti amatininkams reikalingų įrenginių. 1822 m. jis skundėsi universiteto kuratoriui, o 1824 m. universiteto tarybai, kad jo gabumai ir užsienyje praleistas laikas nėra tinkamai panaudojami [7, 66]. Vadinas, mokslininkas tikėjosi, kad jo svetur įgyta praktika bus naudinga ne tik mokslui ir universitetui, bet ir Vilniaus miesto gyventojams.

M. Pelkai-Polinskiui 1817 m. liepos mėn. surašytoje instrukcijoje teigiama, kad universitete skaitomas matematikos kursas privalo būti platesnis už dėstomą gimnazijose ir mokyklose, todėl M. Pelkos-Polinskio pareiga bus, kiek tik jėgos leis, mokytis iš matematinių traktatų aukštosios matematikos, algebros ir jų taikymo mechanikoje bei hidraulikoje, gilintis į fizinės astronomijos problemas. Šiam tikslui jam turėjo pagelbėti instrukcijoje įvardytų matematikų Leonhardo Eulerio, Josepho Louis Lagrange, Victorio Cousino, Alexiso Claude'o Clairaut, Pierre'o-Simono Laplace'o, Jeano-Baptiste'o le Rond d'Alembert'o veikalai. Kita užduotis buvo vietoje apžiūrėti ir už universiteto lėšas Nimo matematikos institute (Monpeljė universitete) įsigyti leidžiamą matematikos periodiką [3, 69]. Periodinis žurnalas „Matematikos analai“ buvo pradėtas leisti 1810 m. Josepho Diazo Gergonne'o dėka ir daugiausiai apėmė geometrijos naujoves [27]. Iš tokios instrukcijoje pateiktos užduoties galima spręsti apie tai, kad Vilniaus mokslininkai sekė mokslines naujoves ir aktualijas, buvo suinteresuoti su jomis susipažinti. Žurnalas buvo leidžiamas beveik dešimtmetį, kai į užsienį buvo išsiųstas M. Pelka-Polinskis. Vien tai, kad apie jį buvo žinoma Vilniuje, rodo mokslinių idėjų cirkuliaciją ir suinteresuotumą jas pažinti, perimti ir naudoti. Taigi

instrukcijų laikymasis ir jų užduotys buvo labai svarbus dalykas ne tik keliaujančiam žmogui, bet ir visam universitetui. Universitetas sekė naujienas. Tai rodo ir trumpas įrašas M. Pelkos-Polinskio kelionių dienoraštyje: „Man įteiktoje instrukcijoje nėra liepta, kad raportuočiau apie savo veiklą kelionės metu, bet spėju, kad reikia“ [15]. 1817 m. rugsėjo 21 d. universiteto adjunktas F. Dževinskis prisiekė prisistatyti, kai tik bus pakviestas („Przrzekam stawić się na każde wezwanie“ [13, 27]) ir vykdyti visas universiteto pavestas užduotis. Taip pat jis akcentavo, kad būdamas kelionėje kas mėnesį rašė rektoriui, dekanui ir skyriaus nariams apie vykdomus darbus ir mokslo sunkumus. Raportuoti universitetui buvo labai svarbu: Vilniuje likę mokslininkai dalijosi ataskaitose užfiksuota informacija, naujienomis ir nekantriai laukė sugrįžtančių kolegų. Z. Niemčevskis 1818 m. vasario 7 d. laiške M. Pelkai-Polinskiui rašo, kad rektoriui negavus laišku iš Polinskio ir jo kolegų, Niemčevskis buvo įpareigotas jiems parašyti. Reformuotame universitete jis buvo vienas pirmųjų išvykusių į užsienį, XIX a. 2-ajame deš. buvo Fizikos-matematikos skyriaus dekanas, todėl turėjo patirties ir suprato, ką tenka patirti išvykusiems kolegoms. Laiško autorius siunčia linkėjimus V. Gurskiui ir prašo jį informuoti, taip pat kad lankytų tas paskaitas, kurios nesiskirtų nuo objekto, kuriam įsisavinti išvyko: tegu tobulina piešimą, nes bus naudinga geometrijos piešimo paskaitai, ir nelanko mechanikos bei astronomijos; siunčia linkėjimus F. Dževinskiui ir K. Podčašinskiui, iš kurių atėjo universitete gerai įvertinti raportai, ir visi tiki, kad jiems kelionė išeis į naudą [8, 1]. 1822 m. vasario 24 d. prašyme Fizikos-matematikos skyriui F. Dževinskis suminėjo visus savo nuopelnus (tobulėjimas mineralogijoje per ketverius metus, darbo apie mineralogiją publikacija, fizikos kabineto priežiūra, nuo 1819 m. fizikos paskaitų skaitymas, fizikos studentų skaičiaus augimas (nuo 170 iki 212), naujausios įrangos parūpinimas, laboratorijos įrengimas, kaip vienas iš kelionės tikslų ir rezultatų buvo Jeano-Baptiste'o Bioto paskaitų kurso vertimas) ir prašė pristatyti jo kandidatūrą universiteto tarybai dėl ordinarinio profesoriaus vardo [13, 99–101]. Mokslinė kelionė padėjo įgyventi šį tikslą. J. Jundzilas ataskaitoje universitetui taip pat pažymėjo, kad stengiasi visas užduotis atlikti pagal instrukcijas, ir teisinosi, kad dėl judraus gyvenimo būdo ir paskaitų kaitos negali pabaigti veikalo, kurį kitą kartą atsiųs su ataskaita [2, 24]. Labai konkreti užduotis buvo paskirta ir M. Bobrovskiui – mokyti rytų kalbų: pagal instrukcijas, bibliinių kalbų paskaitų turėjo klausytis dvejus metus Austrijoje ir metus Romoje [12, 29]. I. Šenavičienės teigimu, raportai teikė smulkia informaciją apie nuveiktus darbus ir atliko savotišką mokslininko priežiūrą, kad kelionėje netinkamai laiką leidžiantieji būtų atšaukti atgal į Vilnių [30, 102]. Taigi galima teigti, kad instrukcijos išvykstantiems mokslininkams buvo skirtingos, pritaikytos konkrečioms tuometiniams mokslo ir universiteto poreikiams, situacijai. Su tuo buvo susijęs kandidatų išvykoms parinkimas ir jų tolesnė mokslinė karjeros eiga.

NEEILINIS ATVEJIS: KAIP CHEMIKAS IGNACAS ABLAMOVIČIUS IGNORAVO UNIVERSITETĄ

1808–1810 m. Vilniaus universiteto fizikos kabineto padėjėjui, o nuo 1817 m. chemijos adjunktui, filosofijos magistrui Ignacui Ablamovičiui, kaip ir jo kolegoms, 1818 m. mokslinė išvyka turėjo garantuoti profesoriaus vietą universitete. Tačiau jo kelionė užsitęsė ilgiau nei kitų – net šešerius metus ir nedavė tokių rezultatų, kokių buvo tikimasi: išvykęs į mokslinę kelionę su žmona, chemikas neskubėjo informuoti universiteto apie savo veiklą užsienyje, ir kad ir kaip buvo proteguojamas universitete, pats apsunokino savo karjerą.

I. Ablamovičiui įteiktoje instrukcijoje universitetas įrašė du tikslus: pirma, kad 31-erių metų mokslininkas tobulėtų chemijos srityje; antra, kad gebėtų paruošti įrenginius chemijos kabinetui, juos apžiūrėtų ir smulkiai aprašytų [5, 3]. Geromis teorinėmis žiniomis pasižymėjęs I. Ablamovičius privalėjo jas pagilinti šiais būdais: klausydamasis žinomų užsienio

profesorių paskaitų, apžiūrėdamas laboratorijas, stengdamasis susipažinti ne tik su mokytojais ir jų adjunktais, bet ir laborantais. I. Ablamovičius iš Vilniaus nuvyko tiesiai į Paryžių, kur klausydamasis kursų daugiausia dėmesio turėjo skirti paskaitų dėstymo metodams ir kas keturis mėnesius siūsti pastabas Vilniaus universiteto rektoriui. Universitetui labai reikėjo gero chemiko, nes A. Sniadeckis ketino išeiti į pensiją, ir tai padarė 1822 metais. Matyt, universitetas buvo itin suinteresuotas stebėti, kaip I. Ablamovičius įsisavina chemijos mokslą, nes jo kolegos buvo įpareigoti siūsti ataskaitas rečiau nei jis – kas pusę metų. Be to, I. Ablamovičiui buvo uždrausta, net jei turės laiko, domėtis fizika ar mineralogija, jam liepta gilintis tik į chemiją. Universitetas jau turėjo fizikos ir mineralogijos specialistą F. Dževinskį. Pagal instrukciją, I. Ablamovičius vėliau turėjo per Briuselį, Leidę ir Amsterdamą keliauti į Šiaurės Vokietiją – Getingene atidžiai apžiūrėti universitetą, ypač laboratorijas ir chemijos kabinetą; tuo pačiu tikslu vykti į Erfurtą, iš ten į Jeną ir susipažinti su profesoriumi Johannu Wolfgangu Döbereineriu ir jo paskaitų metodais [26]; tada vykti į Freiburgą ir Berlyną. Jam grįžus, universitetas nuspręs, ar išvyka buvo sėkminga, ir galbūt leis išvykti į Sankt Peterburgą [5, 3–5]. Tačiau ne viskas vyko pagal planą. 1822 m. spalio 15 d. ataskaita, kurią universiteto tarybai pateikė dabar jau ordinarinis matematikos profesorius M. Pelka-Polinskis, mažiausiai turėjo sutrikdyti tarybos narius, jeigu ne šokiruoti. Posėdžio aprašymas sufleruoja, kad kelionės eiga ir instrukcijos užduočių vykdymas buvo problemiškas, nes I. Ablamovičius savavališkai užtruko užsienyje ir nesiteikė apie tai pranešti universitetui. M. Pelkai-Polinskiui pristačius situaciją, rektoriaus pavaduotojas paklausė tarybos, ką ši nutars daryti. Vieni tarybos nariai siūlė I. Ablamovičių pašalinti iš universiteto tarnybos už tai, kad jis ilgiau leisto termino užsibuvo užsienyje ir nesiteikė pranešti savo viršenybei; kiti – atšaukti jo kelionę ir grįžusį į Vilnių panaudoti pagal jo gabumus mokslo reikmėms universitete, licėjuje arba bet kurioje gimnazijoje [5, 3–5]. M. Pelka-Polinskis buvo vienas iš dviejų tarybos narių, norėjusių atšaukti I. Ablamovičiaus mokslinę išvyką ir grąžinti jį atgal į Vilnių, nes, jo manymu, nesugrąžinti I. Ablamovičiaus į Vilnių būtų tas pats, kas pasakyti, kad universitetui jis nereikalingas, o tai gali jį visiškai eliminuoti iš universiteto tarnybos [5, 3–5]. Nors taryba buvo pasidalijusi į dvi grupes, tačiau vadovavosi universiteto interesais, todėl buvo nutarta pranešti, kad chemijos katedrai užimti bus paskelbtas konkursas, o kol kas chemiją dėstys vienas iš mokinių. Jeigu paskelbus konkursą atsirastų geresnis kandidatas už I. Ablamovičių, tai bus naudingiau universitetui, jei ne – jis bus visada tinkamas ir per dvejus metus daug geriau pasiruošęs [3, 5]. Tad visiškai pašalinti iš universiteto I. Ablamovičiaus nenorėjo, bet nubausti privalėjo. M. Pelka-Polinskis pažymėjo, kad I. Ablamovičiui yra didelė bausmė jau vien tai, kad jeigu pastoviai būtų rašęs, galėjo užimti chemijos katedrą be konkurso, kaip kiti jo kolegos, išsiųsti į užsienį tobulintis moksluose, sugebėjo padaryti arba padarys. Kita vertus, ketvirtus metus likti užsienyje savo lėšomis taip pat buvo nemenka bausmė.

1823 m. kovo mėn. rektorius Juozapas Tvardovskis (Józef Twardowski) rašė I. Ablamovičiui, kad kuo greičiau grįžtų arba kas mėnesį apie save praneštų, nes kitaip neteks vietos [14, 11], tačiau Vilniaus chemikas iš savo klaidos nepasimokė ir neketino jos taisyti. Kita vertus, ši istorija išsisprendė jam labai palankiai. 1823 m. balandžio 15 d. paskelbtas konkursas chemijos katedrai užimti buvo pratęstas iki 1824 m. vasario 15 d. Jame dalyvavo tik vienas darbas „Chemia tak się w naszych czasach stała ulubionem zatrudnieniem iż pielęgnowana we wszystkich częścicach wykształconego swiata i wtysiącznym przerabiana ręku doskonali się i wygładza bez pszerwy a odmienia niemal codziennie“. Galiausiai 1824 m. kovo 31 d. ekstrordinariniam Fizikos-matematikos skyriaus posėdyje dalyvavę dekanas Tomas Žickis (Tomasz Życki), profesoriai emeritai A. Sniadeckis ir I. Reška (Ignacy Reszka), ordinariniai profesoriai

J. Jundzilas, M. Očapovskis, K. Podčasinskis ir F. Dževinskis turėjo nutarti, ką toliau daryti su penkerius metus užsienyje besistažuojančiu chemiku [5, 16]. Buvo pristatyta jo ataskaita, išklaustų paskaitų liudijimai, todėl nutarta, kad jis gali skaityti chemijos technologijų paskaitas, kuriose aiškina, kaip apdirbti odą, apie medžiagos dažymą, audinių balinimą, cukraus išgavimą iš runkelių ir kitų praktinių dalykų. Šios išvados turėjo būti pateiktos universiteto tarybai. 1824 m. balandžio 1 d. eiliniame universiteto tarybos posėdyje kaip 14-as klausimas buvo pateiktas išrašas iš protokolo dėl I. Ablamovičiaus reikalo – jis buvo vienintelis kandidatas chemijos profesoriaus vietai užimti. Rektoriui buvo raginamas skirti jam pareigas ir darbus, kuriems jis ir buvo išsiųstas į užsienį. Galbūt dėl pasikeitusios valdžios (1823 m. sausio 21 d. rektoriumi paskirtas J. Tvardovskis) ir paaštrėjusios situacijos (universitetas buvo įsitraukęs į filomatų-filaretų bylą; profesoriai buvo atleidžiami arba patys paliko darbą) universitetas nepaisė ankstesnio netinkamo I. Ablamovičiaus elgesio: Fizikos-matematikos skyrius, pristatęs tarybai I. Ablamovičiaus ataskaitą, iš kurios aiškėjo, kad jis penkerius metus praleido mokslinėje kelionėje ir mokėsi Paryžiuje – klausėsi Louis Jacqueso Thénardo, Louis Nicolas Vauquelino, André Laugier, Pierre'o Louis Dulongo, Josepho Louis Lagrange'o, Mathieu Josepho Bonaventurės Orfila'o ir kt. žymių chemikų paskaitų, ir tai patvirtina 10 iš jų gautų liudijimų, nutarė, kad jis yra pakankamai pasirengęs skaityti chemijos technologijos arba kitokį chemijos kursą, todėl prašo tarybos paskirti jam, kai grįš į Vilnių, 500 sidabro rublių algą [11, 28]. Universiteto taryba nutarė, kad I. Ablamovičius vietoj chemijos technologijos skaitys cheminės analizės kursą iki mokslo metų pabaigos kartu su profesoriumi Volfangu. Tai turėjo patvirtinti kuratorius. Tolesnis universitetą ignoravusio chemiko likimas neaiškus, nes ties 1824 m. viduriu neliko žinių šia tema: nėra žinoma, ar chemikas sėkmingai grįžo iš savo mokslinės kelionės ir užėmė jam taip ilgai saugomą chemijos katedros profesoriaus vietą.

IŠVADOS

Mokslinių kelionių į Vakarų Europos kraštus klausimas istoriografijoje yra keltas ir dažniausiai analizuotas aprašomuoju būdu nagrinėjant Vilniaus universiteto Fizikos-matematikos skyriaus mokslininkų keliavimo temą. Detalesnė analizė yra galima panaudojus naujus, istoriografijoje mažai arba visai netirtus šaltinius: universiteto instrukcijas keliaujančiam asmeniui (šiam darbe analizuotos trys pirminės ir viena iš publikuotų Jozefo Franko atsiminimuose), kelionių dienoraščius, keliautojų korespondenciją iš užsienio. Mokslininko atranka užsienio kelionei siejosi su jo gabumais, universiteto moksliniais poreikiais ir asmeniniais profesorių interesais turėti su naujausiais metodais gerai susipažinusių savo srities specialistą, kuris juos pakeistų. Dėl to mokslininkai, ypač pradiniame naujai perorganizuoto universiteto etape, netgi ryždavosi keliauti už savo lėšas, o sugrįžę gaudavo profesoriaus vietą katedroje.

Universiteto instrukcijos apibrėžė elgesį mokslinėje kelionėje ir konkrečias užduotis, atitinkančias kiekvieno skyriaus ir specialisto poreikius, kurių laikytis buvo labai svarbu. Apie jų vykdymą kas pusę metų reikėjo siųsti universitetui raportus, kurie buvo labai laukiami, pristatomi posėdžiuose ir svarstomi. Tai leido sekti naujausias mokslines naujienas ir išsiųsto mokslininko pažangą, be to, rodė universiteto gebėjimą spręsti su kelionėmis susijusias organizacines problemas.

Siųsdami ataskaitas apie kelionės eigą mokslininkai užsitikrindavo sklandų darbų vykdymą ir universiteto palankumą, sugrįžę jie galėjo tikėtis jų kompetencijas atitinkančių pareigų – adjunkto arba dažniausiai profesoriaus laipsnio ir katedros. Universitetui labai reikėjo gero chemijos specialisto. Ignacas Ablamovičius elgėsi savavališkai – neinformavo apie kelionės eigą ir užduočių vykdymą ataskaitose, todėl buvo nubaustas – turėjo dalyvauti

konkurse chemijos katedrai užimti bei keliauti už savo lėšas, nors priešingu atveju būtų užėmęs katedrą be konkurso. Siunčiant mokslininką į užsienį buvo reikalingas kuratoriaus Adomo Jurgio Čartoriskio pritarimas, su juo buvo derinami ir finansavimo klausimai. Tad mokslinių kelionių organizavimas buvo susijęs su išvykstančio mokslininko, jį rekomendavusio aukštesnio statuso profesoriaus, skyrių dekanų, universiteto tarybos, rektoriaus ir kuratoriaus glaudžiu bendradarbiavimu. Visa tai rodo dinamišką ir lankstų problemų sprendimą, ne tik išsiųsto asmens mokslinės kompetencijos išplėtimą, bet ir universiteto įsiliejimą į Vakarų Europos mokslo plėtotę, Vilniuje laukiamų naujausių mokslo žinių cirkuliaciją.

Gauta 2018 01 30
Priimta 2018 04 05

Šaltiniai ir literatūra

- [1] Akta dotyczące Waleriana Górskiego adjunkta mechaniki z 1818–1824 r. *VUB RS*, f. 2, b. KC-348.
- [2] Akta dotyczące prof. ks. Stanisława i Józefa Jundziłłów z lat 1818–1830 oraz drobne akta dotyczące prof. Eichwalda. *VUB RS*, f. 2, b. KC-352.
- [3] Drobne akta dotyczące prof. Tomasza Życkiego z lat 1809–1824 oraz listy i kopie listów Michała Polińskiego. *VUB RS*, f. 2, b. KC-346.
- [4] Dzienniki podróży zagranicznej Michała Polińskiego w latach 1817–1819, obejmujący koncepty listów do dziekana Niemczewskiego, raporty do Wil. Uniw. i inne pisma, 1817–1819. *VUB RS*, f. 2, b. DC-134.
- [5] Listy mgr. Ignacego Ablamowicza pomocnika prof. chemii do Nowosilcowa i rektora Twardowskiego oraz akta jego dotyczące z lat 1822–1827. *VUB RS*, f. 2, b. KC-351.
- [6] Listy różnych osób do rządu Imp. Wileńskiego uniwersytetu z lat 1803–1832. *VUB RS*, f. 2, b. KC-312.
- [7] Listy różnych osób do Rządu Uniw. Wileńskiego. Cz. I A-M, 1803–1832. *VUB RS*, f. 2, b. KC-311.
- [8] Mykolui Pelkai-Polinskiui rašyti laiškai. Niemčevskis, 1818. *LMAVB RS*, f. 151, b. 700.
- [9] Niemčevskio Zacharijo, Vilniaus universiteto profesoriaus matematiko, laiškai profesoriui T. Žyckiui, 1805–1806. *LMAVB RS*, f. 273, b. 1828.
- [10] Opisy służbowe uniwersyteckie, 1816–1818. *VUB RS*, f. 2, b. KC-133.
- [11] Protokoły oddziału Uniwersyteckiego, 1824. *VUB RS*, f. 2, b. KC-229c.
- [12] Rzeczy większej uwagi w podróży z Wilna do Austrii i Włoch nadarżające się od r. 1817 do 1820 dla własnej pamięci napomknięte przez X. Michała Bobrowskiego kan. kat. Brzeskiego. *LMAVB RS*, f. 18, b. 107.
- [13] Sprawozdania z podróży naukowych profesorów i stypendystów Uniwersytetu. T. I, 1817–1818. *VUB RS*, f. 2, b. 319.
- [14] Teki Polińskiego. Notaty do biografii profesorów, uczniów i urzędników Uniw. Wileńsk. A–G. *VUB RS*, f. 2, b. DC-175.
- [15] Teki Polińskiego. Różne notaty i materiały do chronologicznej bibliografii druków r. 1817–1842. *VUB RS*, f. 2, b. DC-212.
- [16] Сборник бумаг, оставшихся после профессора ВУ Ивана Зноско. *LMAVB RS*, f. 18, b. 193.
- [17] Žickio Tomo rankraščiai. *LMAVB RS*, f. 273, b. 2804.
- [18] ALBERT, M. Daniel; BLODI, C. Frederick. Georg Joseph Beer: A Review of His Life and

- Contributions. *History of Ophthalmology*. 1. Eds. H. E. Henkes, C. Zrenner. Springer, Dordrecht, 1988, p. 79–103.
- [19] ALY, Islam; TUBBS, R. Shane; SHOJA, M. Mohammadali; LOUKAS, Marios. Samuel Thomas von Sömmerring (1755–1830). *International Journal of History and Philosophy of Medicine* [interaktyvus], 2016. 6 p. [žiūrėta 2018 01 24]. Prieiga per internetą: <http://www.ijhpm.org/index.php/IJHPM/index>;
- [20] BEAUVOIS, Daniel. *Szkolnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich, 1803–1832*. T. 1. Rzym, Lublin: Fundacja Jana Pawła II, 1991. 382 s.
- [21] BIELIŃSKI, Józef. *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*. T. 3. Kraków: Druk W. L. Anczyca i Sp., 1899. 734 s.
- [22] DASZKIEWICZ, Piotr. Poszukiwanie śladów pobytu Ludwika Henryka Bojanusa w Paryżu. *Kwartalnik historii nauki i techniki*, 2002, Nr. 4, s. 63–67.
- [23] DYBIEC, Julian. Zagraniczne studia naukowe stypendystów wileńskich (1803–1831). *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, 1979, z. 64, s. 101.
- [24] DYBIEC, Julian. *Dziewiętnastowieczne podróże do Francji i tworzenie się stereotypu francuskiego w Polsce. Nauka i oświata a społeczności lokalne na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*. Prace ofiarowane profesorowi Adamowi Massalskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin. Kielce: Wydaw. Akad. Świętokrzyskiej, 2003, s. 19–28.
- [24] FRANK, Joseph. *Vilnius – XIX amžiuje: atsiminimai*. Kn. 1. Vilnius: Mintis, 2013. 696 p.
- [25] GOCLON, Jacek. The Role of Prince Adam Jerzy Czartoryski in Developing the Contacts Between the Vilna Scientific District and England (1803–1824). *Słupskie Studia Historyczne*, 2011, Nr. 17, s. 93–116.
- [26] KAUFFMAN, B. George. From Triads to Catalysis: Johann Wolfgang Döbereiner (1780–1849) on the 150th Anniversary of His Death. *The Chemical Educator*, 1999, Vol. 4, Issue 5, p. 186–197.
- [27] KOLMOGOROV, N. Andrei; YUSHKEVICH, P. Adolf-Andrei. *Mathematics of the 19th Century: Geometry, Analytic Function Theory*. Birkhäuser Basel, 1996. 291 p.
- [28] MALTHUS, Thomas. *An Essay on the Principle of Population*. London, Printed for J. Johnson, in St. Paul's Church-Yard [interaktyvus], 1798. 126 p. [žiūrėta 2018 01 26]. Prieiga per internetą: <http://www.esp.org/books/malthus/population/malthus.pdf>
- [29] PIROČKINAS, Arnoldas; ŠIDLAUSKAS, Algirdas. *Mokslas senajame Vilniaus universitete*. Vilnius: Mokslas, 1984. 327 p.
- [30] ŠENAVIČIENĖ, Ieva. Vilniaus universiteto fizikos profesorių mokslinės kelionės (XIX a.). *Istorija*, 1994, t. 33, p. 99–115.
- [31] THORNTON, H. *An Enquiry into the Nature and Effects of the Paper Credit of Great Britain*. Reprints of economic classics. New York, 1965. 368 p.
- [32] TRAWNIK, Randall; TRAWNIK, John Randall. A Brief History of Ocular Prostheses [interaktyvus]; [žiūrėta 2018 01 25]. Prieiga per internetą: <http://www.dallaseye.net/history-of-artificial-eyes.php>
- [33] WIŚNIEWSKI, S. Studia polaków we Francji od kolka XVIII w. do 1830 r. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F. Historia*, 1995, 50, s. 157–181.
- [34] КОРОБЕНКОВ, Руслан Иванович. Открытия Иоганна Цинна – мифы и реальность. [interaktyvus]. Российская офтальмология онлайн № 21. Из истории офтальмологии [žiūrėta 2018 01 24]. Prieiga per internetą: <http://www.eyepress.ru/article.aspx?20614>

DAIVA MILINKEVIČIŪTĖ

Circumstances of Scientific Travels to Western Europe and Their Organization at the University of Vilnius (1803–1832)

Summary

The article focuses on formal circumstances of the organization of scientific travels in Vilnius University (1803–1832), especially on the provision of instructions for outbound scientists and the results of the tasks recorded in their reports. The article discusses the links between the circles who organized scientific travels in Western Europe: the outgoing scientist, the professor who gives instructions, the rector, and the curator. The role of instructions in the organization and regulation of scientific travels is examined.

Although the issue of scientific travels of Vilnius University scientists to the countries of Western Europe has already been raised, it was approached one-sidedly through the topic of travels of the scientists from the university's Department of Physics and Mathematics to France. A more detailed analysis becomes possible with the use of such new sources as instructions for travellers and their reports, travel diaries, and correspondence. Instructions issued by the university define the tasks of a scientific journey that must be done and specific tasks reflecting the needs of each department. It was very important for the scientists to follow the instructions because they served as a basis for their research the results of which had to be presented in reports. Sending the reports to the university was mandatory for tracking scientists' results and the course of their travel, every half year or even more often. Reports were highly welcomed at the meetings of the university council. This allowed the university to follow the latest scientific news and the progress of the scientists. By sending reports on the course of the journey, the researchers secured smooth running of their research work and willingness to get a higher position at the university.

The selection of scholars for foreign trips was related to their talents, scientific needs of the university, and personal interests of higher-standing professors to have a successor – a specialist who would be well-trained and up-to-date in his field. Moreover, at the initial stage of the newly reorganized university, researchers did not hesitate to travel without any material support from the university. Nevertheless, upon return they had bigger chances of receiving professorship at their *Alma mater*. On the other hand, not always the deserving scientists were chosen to go abroad. The university was in a great need of a good chemist and that was why Ignacy Abłamowicz was sent abroad. However, he did not inform the university about the progress of the trip and the fulfilment of tasks in his reports, and was punished: he had to compete for the position of a chemistry professor and finance his journey himself. Had he complied with the university rules, he would have been given the department without a competition. All in all, the university was capable of solving organizational issues, dynamically finding solutions to problems, and using them constructively for its own benefit. The instructions and reports played the main role here.

Keywords: Vilnius University, scientific travel, instructions, reports, professor, rector